

**Виступ Я. С. Яцківа на засіданні
Президії НАН України 20 листопада 2019 року**

Шановні колеги!

Замість вступу

Зараз всюди та скрізь лунають на високому рівні та нижче правильні слова на адресу науки (правда, в Указі Президента України «Про невідкладні заходи з проведення реформи та зміцнення держави» не має жодного слова про науку).

Зате у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України, рішеннях Наукової ради з питань науки і технологій та Комітету з освіти, науки та інновацій Верховної Ради України є всі правильні слова (хоч і з деякими нюансами).

Наприклад. Ціль 1–5. «Українські вчені мають належні умови для досліджень та інтеграції у світовий науковий простір». Напевно, потрібно було писати «не мають», а «повинні мати».

Отже, слова є, а дій мало! І, на мою думку, не передбачаються у найближчій перспективі. Причин багато, і вони відомі. Про це говорять науковці в ЗМІ, пишуть у Фейсбучі тощо. Як завжди, ми запізнюємося. Ще 15–20 років тому необхідно було провести реформування наукової сфери. Тоді все було підготовлено, і на науку тоді виділялося більше 1% ВВП. Та і ситуація була більш–менш стабільною, не то, що маємо зараз. Не вийшло!

Декілька загальних тез щодо реформування наукової сфери України

Під терміном «реформування» ми розуміємо реорганізацію наукової діяльності з метою створення належних умов для досягнення вченими кінцевих наукових і науково-прикладних результатів..

Тут ми стикаємося з проблемою визначення терміну «результативність науки» та її оцінки при виконанні фундаментальних досліджень та прикладних досліджень. Очевидно, що маємо дотримуватися встановленої світової практики оцінювання результатів наукових досліджень.

Добре відомо, чим мають завершуватися і перші, і другі!

Водночас виявилось, що між фундаментальними і прикладними дослідженнями набагато більше єдності, ніж між наукою і технологією, наукою та практично–методичним знанням.

Наприклад. Педагогічні та економічні дослідження мають мало спільного з стандартом наукового природничого пізнання, бо вони визначають можливі ефективні дії для держави та суспільства.

Наші українські реалії

1. Впродовж багатьох років в Україні впроваджувалася державна політика, спрямована на деградацію науки (особливо галузевої чи, так би мовити, заводської) та на соціальне приниження науковців.

Це, перш за все, призвело до сьогоднішнього критичного стану наукової сфери та, як наслідок, до катастрофічно низького рівня високотехнологічної промисловості та відсутності інновацій на загальнодержавному рівні.

2. Я досить часто звертав та і зараз звертаю увагу на окремі недоліки академічної системи організації науки в Україні. Роблю це не тому, що академічна модель науки в основі є проблемною, а скоріше за все тому, що вважаю її найпридатнішою для сучасного етапу розвитку науково-технічної сфери нашої держави у порівнянні з будь-якими альтернативами (університетську модель, відомчу чи міністерську модель тощо).

Але сьогодні перед академічною моделлю науки постали серйозні виклики, які необхідно зрозуміти та втілити у життя відповідні рецепти з метою адаптації академічної моделі до потреб сьогоднішньої України.

На жаль, в умовах вкрай обмеженого фінансування, деіндустріалізації економіки та деінтелектуалізації суспільства простих рецептів для такої адаптації немає.

Хвороба зайшла дуже глибоко і далеко, бо її не лікували десятиліттями, а намагалися обмежитися рецептом «Авось пронесет!».

а) Почну з такого, здається на перший погляд, всім зрозумілого слова «національна» чи «національний». Різні установи та організації намагалися отримати у своїй назві таку престижну словесну добавку (а можливо, і фінансову), не задумуючись над значенням цього слова., скалькувавши його з назв типу National Academy of Sciences чи National Aeronautic and Space Administration, тобто назв суто державних структур.

Можна подивитися на визначення слова «національний» в Українському довіднику чи Вікіпедії.

Висновок: у нас дуже багато (перебор, як у преферансі) таких «національних» у недійсному значенні цього слова.

б) Маємо новий Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність», який не націлений на те, щоб суб'єкти науки отримували реальні наукові та

науково-прикладні результати, які поєднували б нові знання (на світовому рівні) з користю для держави та її громадян (нові технології та розробки).

Тут у Законі закладена «бомба уповільненої дії», а саме «науковий працівник професійно проводить наукову, науково-технічну, науково-організаційну та науково-педагогічну діяльність».

Але це різні види діяльності (з різними формами оцінювання).

Очевидно, що таке визначення наповнює науку численними особами, які професійно не здійснюють наукових досліджень.

І що з цим робити? Не знаю. Але щось міняти потрібно. Інакше нас чекає подальше пониження статусу «науковця–дослідника».

Та сама проблема у Законі з визначенням понять «наукова діяльність» чи «науково-технічна діяльність».

Наприклад, згідно до статті 1 Закону більшість т. з. фундаментальних досліджень з економіки та педагогіки не можуть вважатися такими за визначенням, оскільки стосуються методик, пропозицій та рекомендацій (корисне знання, але не пізнавальне).

Я не прагну принизити вагомість соціогуманітарних досліджень чи науково-організаторської діяльності. Навпаки, їх користь для суспільства на певних етапах його розвитку може бути більшою за теоретичні дослідження з фізики чи астрономії.

Але у будь-якому разі Закон повинен би більш чітко регламентувати такі різні види діяльності.

Тепер декілька слів про нашу Академію

Як я вже сказав раніше, альтернативи Національній академії наук України немає. Але і залишатися їй такою, якою вона є зараз, Національна академія наук України не має права. Чому? Про це вже багато сказано і написано. Якщо коротко, потрібна адаптація до сьогоденних соціально–економічних реалій України.

Я не буду зараз говорити про необхідні структурні зміни в Академії (ми їх обговорюватимемо 27 листопада на засіданні Ініціативної групи «Наука та інновації», про ініціативи Наукового комітету НРНТ (ми їх обговорюватимемо також 27.11.2019 р. на зібранні «Елітарної світлиці»), скажу коротко: нам необхідно, оцінивши діяльність установ Академії і врахувавши скромні фінансові можливості держави, визначити реальні пріоритети наших фундаментальних досліджень (охопити широкий фронт таких досліджень неможливо, зважаючи на кадрові та фінансові обмеження).

Крім того, зважаючи на наші сучасні економічні реалії України НАН України повинна приділити основну увагу орієнтованим прикладним дослідженням та розробкам, а також впровадженню конкурентоздатних на світовому ринку наукомістких технологій, які мають стати «драйверами» якісно нової економіки України.

А далі як працюють на Заході, для реалізації і першого, і другого, запровадити «Performance-based Research Funding System», тобто фінансування досліджень в залежності від їх продуктивності та кінцевого результату.